

Павло В'ячеславович Куфтирев,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри екологічного права
Інституту права Київського національного університету імені Тараса
Шевченка, адвокат, керуючий партнер АО GRECO, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2510-440X>, e-mail: info@grecolc.law

Проблемні питання визначення судами розміру моральної шкоди у колективних позовах

Pavlo Kuftyryev

Problematic Issues of Determining Amount of Moral Harm by Courts in Collective Lawsuits

Анотація. У тезах наведені проблемні аспекти визначення розміру моральної шкоди під час розгляду колективних позовів та наголошено на необхідності застосування позитивної міжнародної практики.

Ключові слова: моральна шкода, колективні позови, суддівський розсуд, розмір шкоди.

Abstract. This paper present problematic aspects of determining the amount of moral harm while consideration of collective claims and emphasize the need to apply positive international practice.

Keywords: moral harm, collective lawsuits, judicial discretion, damage amount.

Відшкодування моральної шкоди та визначення її розміру є значно складнішим процесом, ніж відшкодування матеріальної шкоди, адже остання — це збитки чи втрати, які зазвичай можливо підтвердити відповідними розрахунковими документами. Проте моральна шкода не є такою чіткою та матеріальною, це поняття оціночне, яке з урахуванням не лише правових знань, а й життєвого досвіду зумовлює складність у визначенні розміру завданої моральної шкоди та доказуванні розміру такої шкоди в суді.

Сторону судового процесу, яка пред'являє вимоги щодо відшкодування завданої моральної шкоди, не звільняють від обов'язку довести наявність такої шкоди, її розмір, наявність причинового зв'язку між шкодою й протиправним діянням відповідача, надавши суду для цього належні, допустимі та достовірні докази.

У судових справах щодо розгляду колективних позовів про відшкодування моральної шкоди зібрання доказів для обґрунтування позовних вимог (зокрема, наявності та розміру моральної

шкоди) значною мірою ускладнено через кількість осіб, в інтересах яких подано відповідний позов. У зв'язку з чим позивачі зазвичай звертаються до експертів і/або експертних установ для отримання відповідного дослідження чи експертизи.

Крім того, на переконання більшості українських суддів, виходячи із правової природи моральної шкоди, яка полягає у вартісній оцінці душевних страждань особи, її розмір повинен бути індивідуалізованим, оскільки різні особи не можуть мати однаковий ступінь страждань.

Сьогодні в Україні існує лише одна офіційно зареєстрована методика — Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди, розроблена Харківським НДІСЕ (нині — Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса») Міністерства юстиції України (далі — Методика), якою мають користуватися всі експерти під час проведення відповідних експертиз. Також діє Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України від 02.01.2013 р. за № 1/22533 (далі — Інструкція).

Відповідно до цієї Методики, експерти мають використовувати методи дослідження, які є основою такого роду досліджень (спостереження, бесіди), та не можуть визначати потенційні, середні, умовно-статистичні страждання й індивідуально-психологічні особливості великої групи осіб, тобто надавати висновки щодо завданої моральної шкоди всім учасникам групи в однаковому розмірі.

Проте поява колективних позовів в Україні та адаптування світової практики до реалій українського законодавства змушують змінити погляд на застарілу практику.

Так, відповідно до положень законодавства та Інструкції, в експертів існує право на проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), аніж ті, перелік яких чітко визначено чинним законодавством, із метою більш повного задоволення потреб судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань [1].

Проведення психологічних досліджень у справах щодо завдання моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди у межах колективних позовів є новою практикою в сфері експертних досліджень. З огляду на те, що колективний позов передбачає значну кількість позивачів, проведення експертного дослідження щодо кожної особи стає неможливим та потребує впровадження нових методів та методик, які б дали змогу ефективно та своєчасно провести відповідне експертне дослідження [1].

Розглядаючи спори, суди лише оцінюють надані експертизи, дослідження та визначають розмір завданої шкоди самостійно.

Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду під час розгляду справи № 752/17832/14-ц було зроблено висновок про те, як визначати розмір моральної шкоди: суд визначає його залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Визначаючи розмір відшкодування, суд має керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності. Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [2].

Аналізуючи світову практику колективних позовів, можна зробити висновок, що для справедливого розгляду справи про відшкодування моральної шкоди (зокрема, у колективних позовах) судді мають застосовувати власний розсуд із урахуванням міжнародних тенденцій та виходити за межі суддівського розсуду, наділяючи їх своєрідною динамічністю.

Система права формується тривалий час, адже з моменту формування уявлення суспільства про справедливість чи несправедливість, правосуддя тощо до моменту відображення цих уявлень на рівні принципів права, нормативного їх закріплення та відображення у відповідних положеннях чинного законодавства минає доволі значний проміжок часу, що становить іноді десятки років.

Отже, у розгляді конкретної справи межі суддівського розсуду, які встановлено системою, принципами, засадами і цілями права, є статичними та практично незмінними. До того ж такі

межі не змінюються впродовж кількох поколінь суддів. Вірогідність їх зміни протягом розгляду окремої справи є нікчемно малою [3; с. 146]. Саме в цьому полягає відносна статичність меж суддівського розсуду, яка має видозмінюватися разом із появою нових інститутів позовів (наприклад, колективних позовів).

Отже, визначальним моментом правосвідомості судді є усвідомлення ним цінності природного права, прав і свобод людини і громадянина, оцінка права з огляду на його відповідність загальнолюдським цінностям тощо [3; с. 147].

Це підтверджує, що Україна має продовжувати імплементацію у національну систему позитивних міжнародних механізмів судового захисту, проведення судових експертиз і досліджень для надання громадянам можливості захищати свої права через колективні позови, а українські судді, у свою чергу, визначаючи розмір моральної шкоди, мають здійснювати судовий розсуд із урахуванням таких змін.

Перелік джерел посилання

1. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 25.11.2021 р. у справі № 640/16646/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101394815> (дата звернення: 16.02.2022).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 р. у справі № 752/17832/14-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479?fbclid=IwAR1kH5f6Vg4Gfq9iTR5Wv0T9lwqcUEhXCVKHWYmzAyd_d_7jC9vqQ80gBHg (дата звернення: 16.02.2022).
3. Куфтирєв П. В. Суддівський розсуд у теорії права : монографія. Київ, 2018. С. 146.